

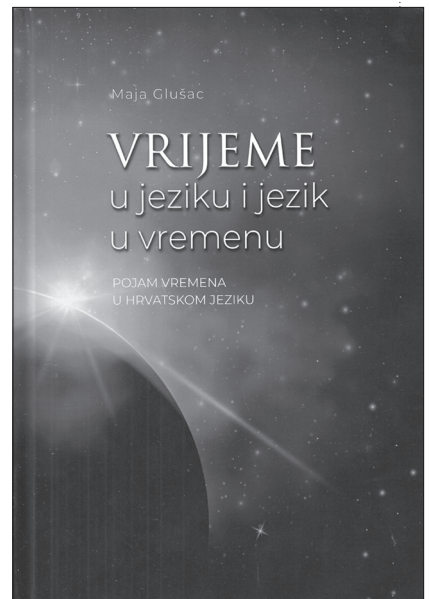
Vrijeme u jezičnome ruhu

(Maja Glušac. *Vrijeme u jeziku i jezik u vremenu: Pojam vremena u hrvatskom jeziku*. 2019. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek – Zagreb.)

Vrijeme kao primarno ontološka kategorija duboko je ukorijenjeno u strukturu svakoga jezika. Ono se jezikom izriče na različite načine, ovisno o govornikovim potrebama i komunikacijskome kontekstu. O vremenu kao jezičnoj kategoriji postoje brojne rasprave, izricanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti sastavni je dio gramatičkoga opisa glagola, a, uz izricanje prostora, važnu ulogu u izricanju vremena imaju prijedlozi te prijedložno-padežni izrazi, što je u jezikoslovlju posebno istraženo u sklopu lokalističke padežne teorije. Na tim postavkama temelji se i knjiga *Vrijeme u jeziku i jezik u vremenu: Pojam vremena u hrvatskom jeziku*, o kojoj smo razgovarali s autoricom knjige Majom Glušac, docenticom i voditeljicom Katedre za suvremeni hrvatski jezik na Filozofskome fakultetu u Osijeku. U knjizi se autorica najvećim dijelom bavi besprijedložnim i prijedložnim vremenskim izrazima, ali i izricanjem vremenske mjere te, za hrvatski standardni jezik važnim, normativnim pristupom vremenskim izrazima. Strukturu, znanstvenim tumačenjima temeljenima na kroatističkim i općejezikoslovnim pristupima te brojnim primjerima knjiga širokomu krugu korisnika nudi iznimno bogat dijakronijski i sinkronijski uvid u pojam vremena u hrvatskome jeziku.

HJ: U uvodu knjige polazite od tvrdnje da je vrijeme ontološka i filozofska kategorija, ali da se složenost vremenskih odnosa ponajprije izražava jezikom na svim njegovim razinama. Kako je nastala ideja o knjizi i na kojemu se teorijskom okviru temelji Vaš pristup kategoriji vremena?

MG: Enciklopedijska definicija pojma vremena upućuje na složenost toga pojma te vrijeme određuje ključnim pojmom filozofije, znanosti i samoga čovjekova doživljavanja pojava, što je u jezikoslovnim promišljanjima imalo vrlo velik odjek te su na temeljima filozofskih promišljanja nastala i jezikoslovna promišljanja o vremenu, a osobito o povezanosti vremena i prostora. Metodološke sam postavke knjige stoga temeljila na lokalističkoj padežnoj teoriji, prema kojoj je prostorno značenje osnovno značenje svake jezične jedinice, a ostala

značenja, pa tako i vremensko, nastaju metaforičkim prijenosima i proširenjima. Na tim postavkama počiva i teorijski okvir knjige koja je nastala na temeljima mojega doktorskog rada *Izricanje vremena u osječkim novinama prve polovice 20. stoljeća (1902. – 1945.)*. No knjiga je metodološki i sadržajno znatno izmijenjena u odnosu na doktorski rad.

HJ: Zašto se vremenski odnosi u jeziku najčešće izražavaju prostornim strukturama?

MG: Svaka orijentacija u vremenu pretpostavlja orijentaciju u prostoru te se kategorija prostora smatra osnovom iz koje se prvo uobličila upravo kategorija vremena, a zatim su te dvije kategorije bile osnovicom razvoja ostalih složenijih kategorija. S jedne se strane može tvrditi da proces oblikovanja sustava semantičkih kategorija nije išao sukcesivno i pravolinijski (od prostornih k neprostornim značenjima), nego se odvijao i simultano (pri čemu je jezična koncepcija prostora služila kao model za oblikovanje neprostornih značenja). No, ne treba isključiti i mogućnost paralelnoga razvoja kategorije prostora i pojedinih prostornosno oblikovanih aspekata nekih drugih kategorija. Prostorno značenje shvaćeno kao osnovno značenje iz kojega su se metaforičkim proširenjima razvila ostala značenja ponudilo je velik broj struktura kojima se zbog jezične ekonomije izravno mogu izreći i vremenska značenja. Shvati li se vrijeme kao misaona i jezična kategorija podređena prostoru, podređenost se na jezičnome planu, dakle, osobito uočava izražavanjem vremenskih odnosa prostornim strukturama. Taj se jezični fenomen objašnjava jezičnom ekonomijom na planu izraza i na planu sadržaja: jezik iskorištava sredstva postojećih kategorija za izražavanje novih sve dok kontekst može biti razlikovno obilježje među kategorijama, a kad novo više ne može biti izraženo postojećim sredstvima, stvaraju se nova jednoznačna sredstva ili se provodi semantička diferencijacija postojećih. To se načelo odražava i u sustavu vremenskih prijedložnih izraza: kad je jezik iscrpio mogućnosti izricanja vremenskih odnosa pravim, primarnim prijedlozima s osnovnim prostornim značenjem, zbog potrebe izricanja složenijih vremenskih odnosa gramatikalizirale su se nove jezične jedinice koje funkcioniraju kao vremenski prijedlozi, npr. poprijedloženi instrumentali (*tijekom, sredinom, krajem...*) ili prijedložne sveze (*u tijeku, u vrijeme, na početku...*).

HJ: Na koje ste se jezične razine usmjerili u knjizi pri opisu vremenskih odnosa i zašto?

MG: Složenost se pojma vremena ogleda u različitim načinima izricanja vremenskih odnosa u hrvatskome jeziku na svim jezičnim razinama, no zbog iscrpnosti opisa u knjizi se opisuju i analiziraju dvije strukture – besprijedložni i prijedložni vremenski izrazi. U opisu sam krenula od odnosa prema prostornome značenju i metaforičkome prijenosu značenja s prostornoga na vremensko, opisala sam vremenska podznačenja (kod besprijedložnih izraza to su značenja vremenske točke, mjere i ponavljanja, a kod prijedložnih sam izraza izdvojila dvadeset podznačenja), opisala sam i sintagmatska obilježja izraza te sam donijela i dijakronijski pregled normativnih određenja od druge polovice 19. stoljeća do danas. Primarni cilj nije bio da knjiga bude izrazito preskriptivna, stoga sam donijela i korpusne potvrde onih vremenskih izraza koje norma proskribira, a koje možemo čuti u uporabi. Odabranim pristupom vremenskim izrazima pokušala sam opravdati naslov knjige – dio koji se odnosi na *vrijeme u jeziku* ostvaruje se sintaktičko-semantičkom raščlambom besprijedložnih i prijedložnih vremenskih izraza, a dio koji se odnosi na *jezik u vremenu*

ostvaruje se dijakronijskim pregledom normativnih napomena o vremenskim izrazima i usporedbom s uporabom u suvremenim korpusima.

HJ: S obzirom na različitost prostornih i vremenskih odnosa koji se u hrvatskome jeziku izražavaju prijedlozima i prijedložnim izrazima, može li se jednoznačno tvrditi da su prijedlozi riječi samo s gramatičkim značenjem ili im je svojstveno i leksičko značenje?

MG: Prijedlozi su vrlo zanimljiva skupina riječi u hrvatskome jeziku i meni još uvijek neiscrpan izvor ideja za znanstvena promišljanja. Nasuprot tradicijskomu shvaćanju prijedloga kao riječi koje nemaju leksičko značenje postoje i stajališta da nema riječi bez leksičkoga značenja, odnosno prema lokalističkoj teoriji osnovno je značenje prijedloga prostorno značenje te se prototipno značenje prostornih prijedloga može odrediti apstraktnim geometrijskim odnosima. Pomirujući te dvije krajnosti, mislim da o pravoj prirodi prijedloga ponajbolje svjedoče riječi profesora Pranjkovića, koji smatra da je leksičko značenje prijedloga na neki način sliveno s njihovim gramatičkim značenjem.

HJ: U knjizi se između ostaloga bavite i normativnim pristupom prijedložnim izrazima s vremenskim značenjima na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, ponajprije iz perspektive zagrebačke filološke škole i hrvatskih vukovaca. Normativni pristup tomu problemu aktualan je i danas jer u praksi, koja je odraz spontane jezične uporabe, postoje odstupanja u izražavanju vremenskih značenja u odnosu na gramatičke opise. Je li se odnos norme prema vremenskim izrazima promijenio od toga vremena do danas i koje biste prijedloge i prijedložne izraze izdvojili kao najpodložnije normativnomu vrednovanju?

MG: Usporedba sustava prijedložnih izraza vremenskoga značenja s normativnoga stajališta u hrvatskome jeziku s početka 20. stoljeća sa suvremenim hrvatskim jezikom pokazuje kako pojedini prijedložni izrazi vremenskoga značenja više nisu dio suvremene jezične norme, npr. izrazi kao što su *izpred noći, okolo 1890. godine, k jeseni, od zimu, uz ljeto*. Ti se izrazi ne potvrđuju ni suvremenim korpusnim pretragama, što znači da se ne pojavljuju ni u razgovornome jeziku. U suvremenome hrvatskom jeziku s normativnoga se stajališta najčešće opisuju prijedlozi *kod* (npr. *kod susreta* treba zamijeniti izrazom *pri susretu*), *kroz* (npr. *kroz mjesec dana* preporučuje se zamijeniti izrazom *za mjesec dana*) i *tokom* (*tokom tjedna* preporučuje se zamijeniti izrazom *tijekom tjedna*). Zanimljivo je, pak, da se u normativnome opisu pojedinih prijedloga mogu naći neujednačenosti u normativnoj literaturi, pa se prema jednim opisima takvi izrazi smatraju nepravilnima, a prema drugima pravilnima. Riječ je o izrazima kao što su, primjerice, *iza nastave* (→ *nakon/poslije nastave*), *pod nastavom* (→ *za vrijeme nastave*) i *po isteku vremena* (→ *nakon/poslije isteka vremena*). Sve to potvrđuje da je jezik živ organizam koji se neprestano mijenja i prilagođuje komunikacijskim potrebama, a na jezikoslovcima je da te promjene evidentiraju, opišu i normativno odrede u odnosu na funkcionalnu raslojenost standardnoga jezika.

HJ: Uredništvo *Hrvatskoga jezika* zahvaljuje Vam na razgovoru.